

3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Τοπικής Ιστορίας και Εκπαίδευσης:
Η Μικρασιατική Καταστροφή και η διδακτική προσέγγισή της
στο σύγχρονο Σχολείο
Χαλκίδα, 27-29 Ιανουαρίου 2023

Ψηλαφώντας την ανταλλαγή πληθυσμών μέσα από την ιστορία του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου

Δημήτριος Τζιμώκας

Γυμνάσιο Προκοπίου «Όσιος Ιωάννης ο Ρώσος»

Ταυτότητα του σχεδίου μαθήματος

- Τίτλος:
«Ψηλαφώντας την ανταλλαγή πληθυσμών μέσα από την ιστορία του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου»
- Δημιουργός – σχολείο:
Δημήτριος Τζιμώκας (ΠΕ02), Γυμνάσιο Προκοπίου «Όσιος Ιωάννης ο Ρώσος», σχολικό έτος 2022-2023
- Τάξη:
Β΄ Γυμνασίου (14 μαθητές και μαθήτριες)
- Χρονική διάρκεια:
Έξι (6) διδακτικές ώρες (τουλάχιστον) → τελικά χρειάστηκαν 10 διδ. ώρες) → **ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΣΕΝΑΡΙΟ**
- Εμπλεκόμενες γνωστικές περιοχές:
Ιστορία, Τοπική ιστορία, Λογοτεχνία, Θρησκευτικά, Πληροφορική, Εικαστικά

Σκεπτικό – Επιστημονικό/γνωστικό περιεχόμενο

- Αφετηρία:
Η επέτειος μνήμης των 100 ετών από τη μικρασιατική καταστροφή σε συνδυασμό με τη μετονομασία του Γυμνασίου Προκοπίου σε Γυμνάσιο Προκοπίου «Όσιος Ιωάννης ο Ρώσος».
- Άλλες αφορμές:
 - ✓ αρκετοί μαθητές του σχολείου έχουν μικρασιατική καταγωγή
 - ✓ η ιστορία του Οσίου Ιωάννη εν πολλοίς ταυτίζεται με την ιστορία των προκοπιέων προσφύγων της Εύβοιας
 - ✓ το άφθαρτο σκήνωμα του Οσίου Ιωάννη αποτελεί σημείο αναφοράς των απογόνων των μικρασιατών και όχι μόνο
 - ✓ η παρουσία του Οσίου Ιωάννη αποτελεί μέρος της καθημερινότητας των μαθητών του σχολείου μας

Σκεπτικό – Επιστημονικό/γνωστικό περιεχόμενο

- Γενικός σκοπός:

Διδακτική προσέγγιση της ανταλλαγής πληθυσμών μέσα από την ιστορία του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου, την τιμή που του αποδιδόταν στη Μικρά Ασία και την τιμή που του αποδίδεται στον ελλαδικό χώρο από την ανταλλαγή των πληθυσμών (1924) και εντεύθεν.

- Θεωρητικό πλαίσιο: το σχέδιο μαθήματος βασίστηκε στις αρχές:

- ✓ της βιωματικής μάθησης: μάθηση μέσω δραστηριοτήτων, ομαδοσυνεργατική μάθηση, συνομιλία με απογόνους προσφύγων
- ✓ της μουσειακής αγωγής: επίσκεψη σε μουσείο και μάθηση μέσα από την εστίαση σε συγκεκριμένα αντικείμενα και την επεξεργασία τους (Durbin et al. 1990: 4-10)
- ✓ της διδακτικής αξιοποίησης των ΤΠΕ (Δαγδιλέλης, Β. κ.α. 2013): διαδραστικός πίνακας, εργαστήριο πληροφορικής, λογισμικά επεξεργασίας κειμένου και οπτικού υλικού

Στόχοι και προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

- Γνωστικοί στόχοι:

Μέσω των δραστηριοτήτων του σχεδίου μαθήματος οι μαθητές επιδιώκεται:

- ✓ να γνωρίσουν τον βίο του Οσίου Ιωάννη, την πορεία του σκηνώματός του και τους τρόπους απόδοσης τιμής προς το πρόσωπό του (γιορτές, τάματα κ.α.),
- ✓ να μάθουν τον τρόπο ζωής των Καππαδοκών τόσο στην Καππαδοκία όσο και στην κυρίως Ελλάδα (πολιτισμός και κοινωνική οργάνωση),
- ✓ να εξοικειωθούν με το ιστορικό πλαίσιο της ανταλλαγής πληθυσμών με αφορμή την περίπτωση των Προκοπιέων της Καππαδοκίας και
- ✓ να κατανοήσουν τη σημασία των αρχαιολογικών τεκμηρίων και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των ανταλλάξιμων για την ανασύσταση των γεγονότων της ανταλλαγής των πληθυσμών.

Στόχοι και προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

- Δεξιότητες - γραμματισμοί:

Μετά το τέλος του σχεδίου μαθήματος επιδιώκεται οι μαθητές να μπορούν:

- ✓ να αντλούν πληροφορίες από μουσειακά εκθέματα, ιστορικές πηγές και λογοτεχνικά κείμενα ώστε να τις αξιοποιούν σε δημιουργικές δραστηριότητες,
- ✓ να δημιουργήσουν μια ψηφιακή αφήγηση/ φωτο-ιστορία/αφίσα σχετική με τη ζωή των Προκοπιέων στην Καππαδοκία πριν την ανταλλαγή των πληθυσμών και
- ✓ να συνθέσουν ένα παιχνίδι ρόλων – δραματοποιημένο διάλογο ανάμεσα σε έναν προκοπιανό πρόσφυγα και έναν γηγενή κάτοικο του Αχμέταγα λίγο μετά την ανταλλαγή.

Στόχοι και προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

- Στάσεις ζωής:

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- ✓ να συνειδητοποιήσουν το ευμετάβολο της ανθρώπινης κατάστασης (από πλούσιος φτωχός, από νοικοκύρης άστεγος, από ντόπιος ξένος κλπ.) και να αντλήσουν δύναμη και αισιοδοξία από το παράδειγμα των προσφύγων που αγωνίστηκαν και πρόκοψαν και
- ✓ να αποκτήσουν ενσυναίσθηση και διάθεση αλληλεγγύης προς τους πρόσφυγες και τους κατατρεγμένους κάθε εποχής και τόπου.

- Τελικά παραγόμενα:

- ✓ Ψηφιακή αφήγηση ή φωτοκολάζ ή αφίσα
- ✓ Διάλογος (παιχνίδι ρόλων)

Οργάνωση της διδασκαλίας

- Πεδίο εστίασης – συνολική διάρκεια:

Η ανταλλαγή των πληθυσμών και ειδικότερα η περίπτωση των Προκοπιέων της Καππαδοκίας: προσέγγισή της μέσω της ιστορίας του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου → **6 διδ. ώρες.**

- Φάσεις - διάρκεια:

✓ Α' φάση: ολομέλεια τάξης στην αίθουσα διδασκαλίας
→ **1 διδ. ώρα.**

➤ Εξοικείωση με το ιστορικό πλαίσιο της μικρασιατικής καταστροφής και της ανταλλαγής των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας κατά τα έτη 1922-1924 και ευαισθητοποίηση για το δράμα της προσφυγιάς μέσω επεξεργασίας φωτογραφιών και άλλων ιστορικών και λογοτεχνικών πηγών.

Οργάνωση της διδασκαλίας

- Φάσεις - διάρκεια:
 - ✓ Β' φάση: μαθητικές ομάδες στο Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού Προκοπίου και στον παρακείμενο προσκυνηματικό ναό → **2 διδ. ώρες.**
 - Οι μαθητές επισκέπτονται το μουσείο
 - υλοποιώντας ποικίλες δραστηριότητες
 - αντιλαμβάνονται ότι η παρουσία τόσο του σκηνώματος του Οσίου Ιωάννου του Ρώσου στον ομώνυμο προσκυνηματικό ναό του Ν. Προκοπίου Ευβοίας όσο και της παλιάς λάρνακας του και άλλων κειμιλίων στο εν λόγω μουσείο αποτελεί άμεση συνέπεια της ανταλλαγής των πληθυσμών
 - παρακολουθούν την ιστορία των ανταλλάξιμων μέσα από προσωπικές μαρτυρίες προσφύγων και των απογόνων τους και μέσω της επεξεργασίας των εκθεμάτων του μουσείου.

Οργάνωση της διδασκαλίας

- Φάσεις - διάρκεια:
 - ✓ Γ' φάση: μαθητικές ομάδες στο εργαστήριο πληροφορικής και στην αίθουσα διδασκαλίας → **3 διδ. ώρες.**
 - Οι μαθητές, χωρισμένοι σε ομάδες, υλοποιούν μέσα στο εργαστήριο πληροφορικής του σχολείου τις διάφορες συγκεφαλαιωτικές δραστηριότητες εν μέρει με χρήση ΤΠΕ, τις οποίες θα παρουσιάσουν στο τέλος του διδακτικού σεναρίου στην αίθουσα διδασκαλίας.

Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή

- Για την υλοποίηση των παραπάνω δραστηριοτήτων απαιτούνται:
 - ✓ για την α' φάση (1η διδακτική ώρα), εντός της αίθουσας διδασκαλίας, φορητός υπολογιστής, διαδραστικός πίνακας και φύλλα εργασίας,
 - ✓ για τη β' φάση (2η και 3η διδακτική ώρα), εντός του μουσείου, φορητός υπολογιστής, προβολικό σύστημα και φύλλα εργασίας,
 - ✓ για το α' μέρος της γ' φάσης (4η και 5η διδακτική ώρα), εντός του εργαστηρίου πληροφορικής, σταθεροί ηλεκτρονικοί υπολογιστές με πρόσβαση στο διαδίκτυο, φύλλα εργασίας
 - ✓ για το β' μέρος της γ' φάσης (6η διδακτική ώρα), εντός της αίθουσας διδασκαλίας, φορητός υπολογιστής και διαδραστικός πίνακας.
 - Καθ' όλη τη διάρκεια του σεναρίου οι μαθητές τηρούν φάκελο με τα διάφορα φύλλα εργασίας προς αξιοποίησή τους ανά πάσα στιγμή.

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Α΄ φάση

- 1^η διδακτική ώρα (αίθουσα διδασκαλίας)
 - 1^η δραστηριότητα [10΄]:
 - ✓ Προβλήθηκε στους μαθητές η παρακάτω φωτογραφία με εκθέματα από την τρέχουσα έκθεση του Μουσείου Μπενάκη με τίτλο «Μικρά Ασία: Λάμψη – Καταστροφή – Ξεριζωμός – Δημιουργία»:

- δύο μπόγοι,
- μια βαλίτσα,
- ένα μπαούλο,
- ένα χαλάκι

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Α΄ φάση

- 1^η διδακτική ώρα (αίθουσα διδασκαλίας)

→ 1^η δραστηριότητα [10΄]:

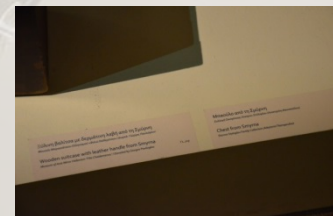
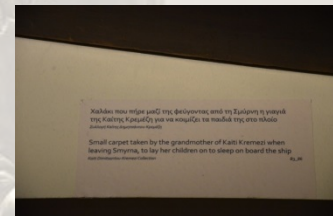
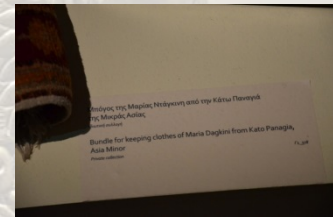
- ✓ Στη συνέχεια καλέσαμε τα παιδιά να σκεφτούν ποια θα μπορούσε να είναι η χρήση του καθενός περιμένοντας να ακούσουμε τη λέξη «ταξίδι».

- δύο μπόγοι,
 - μια βαλίτσα,
 - ένα μπαούλο,
 - ένα χαλάκι
- ✓ Μόλις έγινε αυτό, γράψαμε τη λέξη στον πίνακα μέσα σε κύκλο από τον οποίο ύστερα σχεδιάσαμε ακτίνες, ώστε να σχηματιστεί «ήλιος».
 - ✓ Ύστερα, μέσω καταιγισμού ιδεών και ερωταποκρίσεων (π.χ. Ποιοι και γιατί ταξιδεύουν; Σε τι τους χρησίμευαν τα συγκεκριμένα αντικείμενα;) συμπληρώθηκαν οι συναφείς έννοιες σε κάθε ακτίνα.

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Α' φάση

- 1^η διδακτική ώρα (αίθουσα διδασκαλίας)
→ 1^η δραστηριότητα [10']:
 - ✓ Έπειτα αποκαλύψαμε στους μαθητές τις επεξηγηματικές επιγραφές με την περιγραφή του κάθε εκθέματος του Μουσείου Μπενάκη:
 - Μπόγος της Μαρίας Ντάγκινη από την Κάτω Παναγιά της Μικράς Ασίας (ιδιωτική συλλογή)
 - Χαλάκι που πήρε μαζί της φεύγοντας από τη Σμύρνη η γιαγιά της Καίτης Κρεμέζη για να κοιμίζει τα παιδιά της στο πλοίο (Συλλογή Καίτης Δημητσάντου-Κρεμέζη)
 - Ξύλινη βαλίτσα με δερμάτινη λαβή από τη Σμύρνη (Μουσείο Μικρασιατικού Ελληνισμού "Φιλιά Χαϊδεμένου")
 - Μπαούλο από τη Σμύρνη (Συλλογή οικογένειας Σταύρου Στύλογλου)

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Α΄ φάση

- 1^η διδακτική ώρα (αίθουσα διδασκαλίας)
→ 1^η δραστηριότητα [10΄]:
 - ✓ Έτσι από το γενικό περάσαμε στο ειδικό, καθώς η βαλίτσα είναι από τη Σμύρνη και το χαλάκι χρησιμοποιήθηκε από μια Μικρασιάτισσα για να σκεπάσει τα παιδιά της στο πλοίο που τους έφερνε στην Ελλάδα.

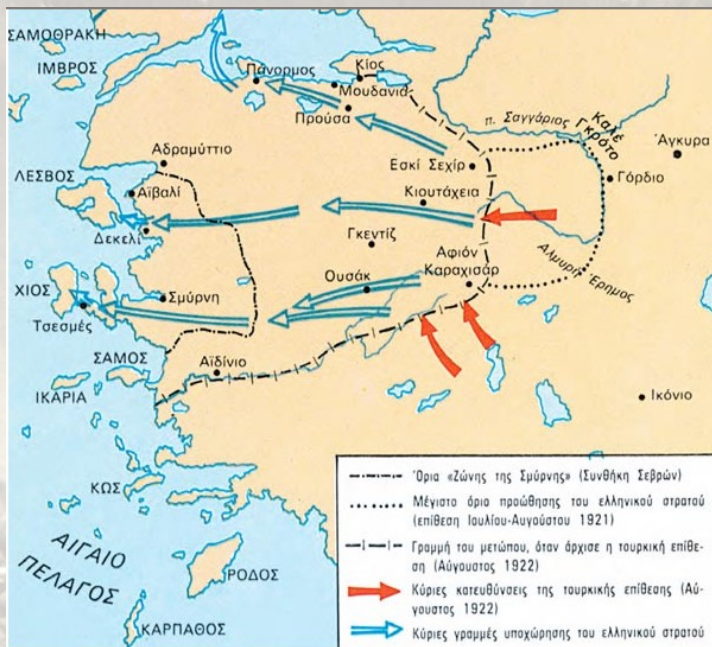

- δύο μπόγοι,
- μια βαλίτσα,
- ένα μπαούλο,
- ένα χαλάκι

- Καλή αφορμή για την παρουσίαση του ιστορικού πλαισίου της μικρασιατικής καταστροφής μέσα από την προβολή και επεξεργασία χάρτη του μικρασιατικού πολέμου από το σχολικό βιβλίο Ιστορίας Γ΄ Γυμνασίου στο ψηφιακό σχολείο.

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Α΄ φάση

- 1^η διδακτική ώρα (αίθουσα διδασκαλίας)
→ 2^η δραστηριότητα [10΄]:
 - ✓ Με αφορμή τον χάρτη αλλά και το σχετικό κεφάλαιο του βιβλίου Ιστορίας της Γ΄ Γυμνασίου συζητήσαμε με τους μαθητές για τα βασικά γεγονότα του Μικρασιατικού πολέμου (αδρομερής αναφορά):

- Έναρξη και λήξη πολέμου
- Οι σχετικές συνθήκες (Συνθήκη Σεβρών)
- Με ποιο σκοπό επιχείρησε ο ελληνικός στρατός στη Μ. Ασία και μέχρι πού έφτασε;
- Πότε άρχισε η υποχώρηση του ελληνικού στρατού;
- Πότε καταστράφηκε η Σμύρνη;

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Α΄ φάση

- 1^η διδακτική ώρα (αίθουσα διδασκαλίας)
→ 3^η δραστηριότητα [5΄+10΄]:
 - ✓ Στον διαδραστικό πίνακα προβλήθηκε το απόσπασμα «3. Στον δρόμο για την προσφυγιά» από το μυθιστόρημα του Κοσμά Πολίτη «Στου Χατζηφράγκου» (βιβλίο Ιστορίας Γ΄ Γυμν., σελ. 107):

3. Στον δρόμο για την προσφυγιά

[...] Λοιπόν ούλος αυτός ο κόσμος στοιβαγμένος στο μουράγιο και πάνω σε μαούνες. Αντριοι, γέροι, γριές και γυναικόπαιδα, που είχανε παρατήσει τα καλά τους, και ξεμείνανε στο δρόμο, και τώρα εκεί μεροβραδιάζονταν εκεί πλαιγιάζανε, άλλος μ' ένα χράμι που έφερε μαζί του, άλλος μ' ένα πάπλωμα ή με μια μπατανία. Χείλια τρεμοσαλεύανε από το παραμιλητό. Μάτια γουρλωμένα που αγναντεύανε τη Δευτέρα Παρουσία, τη συντέλεια του κόσμου [...] Μέρα, χαρά Θεού. Τέλη Αυγούστου, αρχές Σεπτέμβρη με το καινούριο [...].

Κοσμάς Πολίτης, *Στου Χατζηφράγκου*,
Ερμής, Αθήνα 1990, σ. 146.

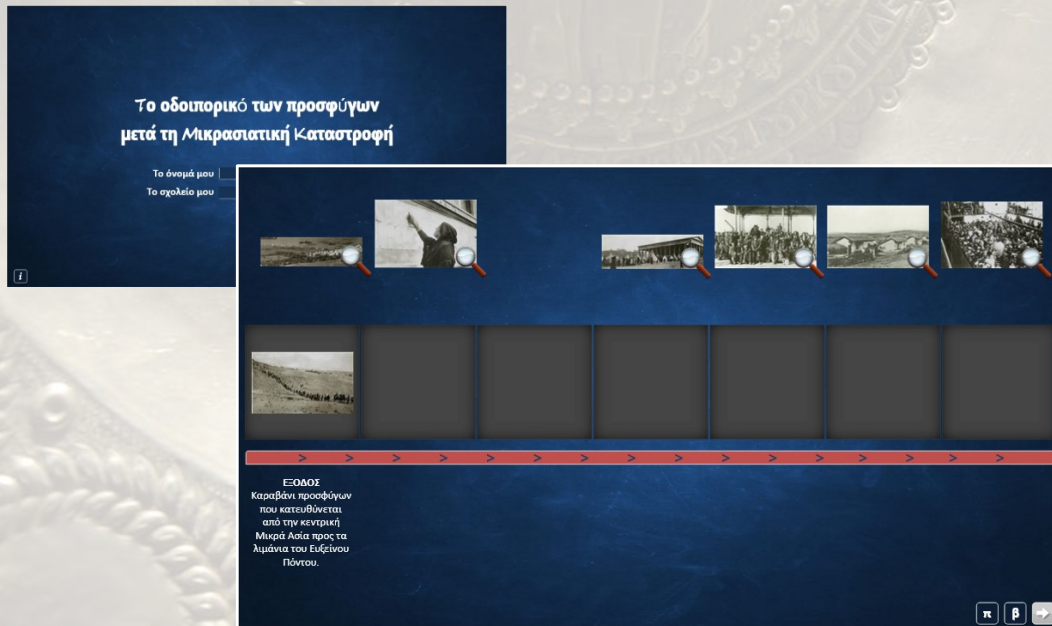
- Σκοπός:
Πρώτη προσέγγιση του δράματος της προσφυγιάς.

Το χρονικό
της
προσφυγιάς
Αρχείο ΕΡΤ

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Α΄ φάση

- 1^η διδακτική ώρα (αίθουσα διδασκαλίας)
 - 3^η δραστηριότητα [5΄+10΄]:
 - ✓ Στη συνέχεια οι μαθητές πραγματοποίησαν την δραστηριότητα «Το οδοιπορικό των προσφύγων μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή» στο «Φωτόδεντρο» του Ψηφιακού Σχολείου με τον διαδρ. πίνακα:
 - Τοποθέτηση σε χρονολογική σειρά φωτογραφιών που αφορούν τις κυριότερες φάσεις της περιπέτειας των προσφύγων.

1. Έξοδος
2. Στο πλοίο
3. Άφιξη
4. Καραντίνα
5. Προσωρινή εγκατάσταση
6. Μόνιμη εγκατάσταση
7. Αναζήτηση

→ ΣΗΜΕΙΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ !

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Α΄ φάση

- 1^η διδακτική ώρα (αίθουσα διδασκαλίας)
→ 4^η δραστηριότητα [10΄]:

✓ Στο τέλος της 1^{ης} διδακτικής ώρας οι μαθητές συμπλήρωσαν ατομικό φύλλο εργασίας σχετικό με την κατανόηση των ιστορικών γεγονότων και με τα συναισθήματα που τους προκάλεσε το δράμα των προσφύγων (όσο πρόλαβαν, το υπόλοιπο στο σπίτι).

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Α΄

Α. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑ ΤΟΥ 1922-1924

1. Γιατί πήγε ο ελληνικός στρατός στη Μικρά Ασία και πότε ακριβώς;

2. Με ποιους συγκρούστηκαν οι ελληνικές δυνάμεις, μέχρι πού έφτασαν, ποια ήταν η έκβαση της σύγκρουσης αυτής και πότε ολοκληρώθηκε;

3. Τι προκάλεσε η υποχώρηση του ελληνικού στρατού;

4. Πώς αντιμετώπισαν οι Μικρασιάτες την έκτακτη κατάσταση που δημιουργήθηκε;

5. Τι συναισθήματα σας δημιούργησε η ιστορία της μικρασιατικής καταστροφής και γιατί;

1. Γιατί πήγε ο ελληνικός στρατός στη Μικρά Ασία και πότε ακριβώς;
2. Με ποιους συγκρούστηκαν οι ελληνικές δυνάμεις, μέχρι πού έφτασαν, ποια ήταν η έκβαση της σύγκρουσης αυτής και πότε ολοκληρώθηκε;
3. Τι προκάλεσε η υποχώρηση του ελληνικού στρατού;
4. Πώς αντιμετώπισαν οι Μικρασιάτες την έκτακτη κατάσταση που δημιουργήθηκε;
5. Τι συναισθήματα σας δημιούργησε η ιστορία της μικρασιατικής καταστροφής και γιατί;

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Β' φάση

- 2^η διδακτική ώρα (Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού - αίθουσα διαλέξεων)

→ 1^η δραστηριότητα [10']:

- ✓ Επίσκεψη στο Μουσείο, στην αίθουσα διαλέξεων οι μαθητές εστίασαν στην περίπτωση των προκοπιέων προσφύγων.
 - ✓ Προβολή βίντεο με τον βίο του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου (Ιεράς Μητροπόλεως Γαλλίας).
 - ✓ Προβολή φύλλου εργασίας (δεν μοιράστηκε έντυπο) με ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής επί του περιεχομένου του βίντεο.
- Απαντήθηκαν ομαδικά και προφορικά.

ΨΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Β'

1. Ο Όσιος Ιωάννης ο Ρώσος γεννήθηκε _____.
α. από Έλληνες γονείς της Ρωσίας
β. από ρώσους γονείς
γ. από μουσουλμάνους γονείς της νότιας Ρωσίας
2. Στο Προκόπι ο αφέντης του Αγίου Ιωάννη τον κατέστησε υπεύθυνο _____.
α. των χωραφιών του β. των αποθηκών του γ. των ζώων του
3. Ο όσιος Ιωάννης υπηρετούσε τον τούρκο αγά με αίσθημα _____.
α. μίσους προς αυτόν και τους μουσουλμάνους
β. ανοχής και αναμονής για εκδίκηση
γ. δοξολογίας προς τον Θεό για ό,τι του δίνει
4. καθώς περνούσε ο καιρός ο Όσιος Ιωάννης _____.
α. αποδέχθηκε την πρόταση του αφέντη του να μείνει σε καλύτερο σπίτι
β. συνέχισε να μένει στον στάβλο και να αγωνίζεται πνευματικά
5. Η οικοδέσποινα του Αγά έδωσε το πιάτο με το πιλάφι στον Άγιο Ιωάννη διότι _____.
α. πίστεψε ότι ο Άγιος θα το έστελνε στη Μέκκα
β. σκέφτηκε ότι θα το έτρωγε ο ίδιος
γ. ήθελε να βοηθήσει η ίδια φτωχές χριστιανικές οικογένειες
6. Οι κάτοικοι πείστηκαν για το θαύμα της αποστολής του πιλαφίου στη Μέκκα όταν _____.
α. τους το είπε ο αγάς όταν επέστρεψε στο Προκόπι
β. ο αγάς τους το είπε και έφερε από το ταξίδι του και το πιάτο του πιλαφίου
γ. η σύζυγος του αγά είδε σε όνειρο τον άντρα της να τρώει το πιλάφι στη Μέκκα
7. Προς το τέλος της ζωής του ο μακάριος Ιωάννης αρρώστησε και _____.
α. πέθανε ξαφνικά
β. κατάλαβε ότι ερχόταν το τέλος του και ζήτησε να κοινωνήσει όπως και έγινε
γ. κατάλαβε ότι ερχόταν το τέλος του και ζήτησε να κοινωνήσει, αλλά οι Τούρκοι συνέλαβαν τον ιερέα καθώς του έφερνε τη Θεία Κοινωνία

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Β΄ φάση

- 2^η διδακτική ώρα (Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού - αίθουσα διαλέξεων)
→ 2^η δραστηριότητα [15΄]:
 - ✓ Προβολή και ανάγνωση από τους μαθητές του κειμένου «Πατρίδα μου είναι το Προκόπι, κλαίει η καρδιά μου κι αναστενάζει» (mikrasiatis.gr), προσωπική μαρτυρία της Ελισάβετ Γιασεμάκη για τη ζωή των Προκοπιέων στην Καρπαδοκία και την απόδοση τιμής στον Όσιο Ιωάννη εκεί.
 - ✓ Ένα απόσπασμα: «Μετά ήταν ο Άγιος Βασίλειος, που ήταν στο κέντρο της πόλης και σε σημείο που έβλεπε όλους τους μαχαλάδες. Πιο σπουδαία απ' όλες όμως ήταν του Αη Γιάννη μας. Βοήθησαν όλοι οι Προκοπιανοί για να χτισθεί. Πρόσφεραν από το υστέρημά τους με μεγάλη προθυμία. Τα κοράσια πρόσφεραν τα χρυσά τους κοσμήματα, τα παλληκάρια τα μεροκάματά τους κι όλοι μαζί την προσωπική τους εργασία. Θυμάμαι που όλοι στέκονταν στη σειρά κι από χέρι σε χέρι έδιναν τα υλικά στους μαστόρους για να δουλέψουν. Ακόμα και οι ηλικιωμένες πρόσφεραν, μαγείρευαν πιλάφι στα καζάνια για τους φιλότιμους εργάτες».

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Β΄ φάση

- 2^η διδακτική ώρα (Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού - αίθουσα διαλέξεων)

→ 2^η δραστηριότητα (συνέχεια) [15΄]:

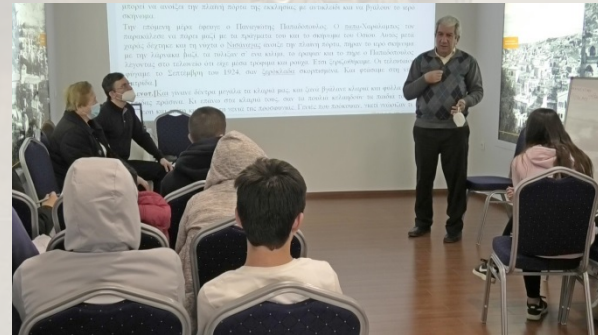
- ✓ Συζήτηση των μαθητών με προσκεκλημένους απογόνους προσφύγων από το Προκόπι:

- Πρόδρομο Ενωτιάδη
- Ελισάβετ Σισμάνογλου

- Υποβολή ερωτήσεων (προετοιμασμένων ή μη) στους προσκεκλημένους.

- Οι προσκεκλημένοι κατέθεσαν τις προσωπικές τους εμπειρίες για την προσφυγιά και τη ζωή των προσφύγων στο Προκόπι Ευβοίας μετά την Ανταλλαγή.

- Κατά τη διάρκεια της συζήτησης οι μαθητές σημείωσαν σε σχετικό φύλλο εργασίας ορισμένες χρήσιμες πληροφορίες ενώ χρησιμοποιήθηκαν και οι χάρτες της Google για εντοπισμό των χώρων όπου διαδραματίστηκαν τα κυριότερα γεγονότα που αφηγούνταν οι προσκεκλημένοι.

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Β΄ φάση

- 2^η διδακτική ώρα (Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού - αίθουσα διαλέξεων)
 - 3^η δραστηριότητα [20΄]:
 - ✓ Χωρισμός των μαθητών σε δύο ομάδες των 7 ατόμων:
 - Ομάδα Α΄ «Πριν την ανταλλαγή»
 - πήραν εκτυπωμένη εκδοχή του κειμένου «Πατρίδα μου είναι το Προκόπι» με χωρισμένες από πριν ενότητες, όπου σημείωσαν πλαγιότιτλους και λέξεις-κλειδιά.
 - Στόχος: καταγραφή των πρώτων πληροφοριών για:
 - τη ζωή των Προκοπιέων στην Καππαδοκία
 - το ναό του Οσίου Ιωάννη
 - την πανήγυρή του
 - τον ξεριζωμό και τη φυγάδευση του σκηνώματος του Οσίου.

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Β΄ φάση

- 2^η διδακτική ώρα (Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού - αίθουσα διαλέξεων)
→ 3^η δραστηριότητα [20΄]:
 - ✓ Χωρισμός των μαθητών σε δύο ομάδες των 7 ατόμων:

➤ Ομάδα Β΄ «Μετά την ανταλλαγή»

→ προβλήθηκαν

- φωτογραφίες περιφοράς του σκηνώματος του Οσίου (2022)
- φωτογραφίες τοιχογραφιών με σχετικά πρόσφατα θαύματά του και
- διαβάστηκε το κείμενο «Όπως βεβαιώνει η ίδια μια ηλικιωμένη Κύπρια θεραπεύτηκε τελείως» (Επ. Χαλκίδος Χρυσοστόμου 2014: 214)

→ Έγινε επισήμανση ότι η θαυματουργική παρουσία του Οσίου αποτελεί «μαγνήτη» για χιλιάδες προσκυνητές μέχρι σήμερα.

→ Ανάκληση πληροφοριών από μαρτυρίες απογόνων και καταγραφή τους σε σχετικό φύλλο εργασίας δομημένο βάσει των φάσεων της περιπέτειας των προσφύγων (έξοδος → στο πλοίο → άφιξη → καραντίνα → εγκατάσταση κ.ο.κ.).

Πηγή: www.oir.gr

Πηγή: www.oir.gr

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Β΄ φάση

• 3^η διδακτική ώρα

(Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού - χώρος εκθεμάτων
Ιερός προσκυνηματικός Ναός Οσίου Ιωάννου Προκοπίου Ευβοίας)

→ 1^η δραστηριότητα [10΄]:

✓ Χωρισμός των μαθητών σε δύο ομάδες των 7 ατόμων:

➤ Ομάδα Α΄ «Πριν την ανταλλαγή»

→ Αφού οριστούν οι ρόλοι (γραμματέας, συντονιστής), οι μαθητές καλούνται να εντοπίσουν στην α΄ ενότητα των εκθεμάτων εκείνα που σχετίζονται με την τιμή προς τον Όσιο Ιωάννη στο Προκόπι Καππαδοκίας, καθοδηγούμενοι από τα ίδια τα εκθέματα και τις επεξηγηματικές επιγραφές τους.

→ Εντόπισαν:

- την ξύλινη λάρνακα του Οσίου,
- το μεταξωτό βήλο από τον Ιερό Ναό του Οσίου Ιωάννη στην Καππαδοκία
- τον δίσκο αντιδώρου από τον ίδιο ναό

→ Φωτογράφησαν τα αντικείμενα.

Φωτογραφίες
μαθητών

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Β΄ φάση

- 3^η διδακτική ώρα
(Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού - χώρος εκθεμάτων
Ιερός προσκυνηματικός Ναός Οσίου Ιωάννου Προκοπίου Ευβοίας)
→ 1^η δραστηριότητα [10΄]:
 - ✓ Χωρισμός των μαθητών σε δύο ομάδες των 7 ατόμων:
 - Ομάδα Β΄ «Μετά την ανταλλαγή»
 - Αφού οριστούν οι ρόλοι (γραμματέας, συντονιστής), οι μαθητές καλούνται να εντοπίσουν στην τελευταία ενότητα των εκθεμάτων εκείνα που σχετίζονται με την τιμή προς τον Όσιο Ιωάννη στο Προκόπι Ευβοίας, καθοδηγούμενοι από τα ίδια τα εκθέματα και τις επεξηγηματικές επιγραφές τους.
 - Εντόπισαν:
 - Τα συρματερά και τα σφυρήλατα παραδοσιακά κοσμήματα-τάματα των ελλαδικών προσκυνητών.
 - Φωτογράφησαν τα αντικείμενα.

Φωτογραφίες
μαθητών

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Β΄ φάση

• 3^η διδακτική ώρα

(Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού - χώρος εκθεμάτων
Ιερός προσκυνηματικός Ναός Οσίου Ιωάννου Προκοπίου Ευβοίας)

→ 2^η δραστηριότητα [20΄]:

✓ Χωρισμός των μαθητών σε δύο ομάδες των 7 ατόμων:

➤ Ομάδα Α΄ «Πριν την ανταλλαγή»

→ Οι μαθητές με την υποστήριξη του διδάσκοντα ανέλυσαν τα προαναφερθέντα αντικείμενα (λάρνακα, δίσκο αντιδώρου → το βήλο δεν αναλύθηκε) συμπληρώνοντας φύλλο εργασίας με σχετικές ερωτήσεις (Τι; Υλικό/τεχνική; Ποιος, πότε και γιατί το δημιούργησε; Ποια ήταν η χρήση του;).

→ Στόχος: Να αντιληφθούν ότι οι Προκοπιείς είχαν αναπτύξει υψηλό πολιτισμό και ποικίλες διασυνδέσεις με τη Ρωσία, το Άγιον Όρος και την Κωνσταντινούπολη.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Ε΄

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΑ ΕΚΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΑΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΞΑΝΑ ΤΗ ΣΩΤΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΑΝΤΑΛΛΑΧΗ

1. ΞΥΛΙΝΗ ΛΑΡΝΑΚΑ ΟΣΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ

Υλικά – μορφή:

α) Από ποια υλικά είναι κατασκευασμένο;

β) Ποια είναι τα μέρη του αντικείμενου;

γ) Ποια είναι η διακόσμηση το αντικείμενου;

Κατασκευή:

Από ποιον; Για ποιον; Πότε; Που; Πώς; Γιατί;

Χρήση:

Από ποιον; Για ποιον; Πότε; Που; Πώς; Γιατί; Πώς άλλαξε η χρήση του;

Άλλο:

Για αυτόν που το χρησιμοποίησε; Για μένα; Για όλους μας;

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Β' φάση

• 3^η διδακτική ώρα

(Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού - χώρος εκθεμάτων
Ιερός προσκυνηματικός Ναός Οσίου Ιωάννου Προκοπίου Ευβοίας)

→ 2^η δραστηριότητα [20']:

✓ Χωρισμός των μαθητών σε δύο ομάδες των 7 ατόμων:

➤ Ομάδα Β' «Μετά την ανταλλαγή»

→ Οι μαθητές με την υποστήριξη του διδάσκοντα ανέλυσαν τα προαναφερθέντα αντικείμενα (συρματερά και σφυρήλατα κοσμήματα) συμπληρώνοντας φύλλο εργασίας με σχετικές ερωτήσεις (Τι; Υλικό/τεχνική; Ποιος, πότε και γιατί το δημιούργησε; Ποια ήταν η χρήση του;).

→ Στόχος:

Να αντιληφθούν ότι οι ελλαδίτες προσκυνητές αγκάλιασαν το προσκύνημα του Οσίου Ιωάννη στο Προκόπι Ευβοίας προσφέροντας ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για τα θαύματά του Οσίου ό,τι πολυτιμότερο είχαν.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Ε'

ΑΝΑΛΥΣΤΕ ΤΑ ΕΚΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΑΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΞΑΝΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ

1. ΣΥΛΛΗΨΤΕ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΟΣΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ

Υλικά – μορφή:

α) Από ποια υλικά είναι κατασκευασμένο;

β) Ποια είναι τα μέρη του αντικείμενου;

γ) Ποια είναι η διακόσμηση το αντικείμενου;

Κατασκευή:

Από ποιον; Για ποιον; Πότε; Που; Πώς; Γιατί;

Χρήση:

Από ποιον; Για ποιον; Πότε; Που; Πώς; Γιατί; Πώς άλλαξε η χρήση του;

Αίτια:

Για αυτόν που το χρησιμοποιούσε; Για μένα; Για όλους μας;

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Β΄ φάση

- 3^η διδακτική ώρα

(Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού - χώρος εκθεμάτων
Ιερός προσκυνηματικός Ναός Οσίου Ιωάννου Προκοπίου Ευβοίας)

→ 3^η δραστηριότητα [10΄]:

✓ Μετά την ανάλυση των αντικειμένων οι ομάδες αναμενόταν να παρουσιάσουν η μία στην άλλη σύντομα τα συμπεράσματά τους (πραγματοποιήθηκε εν μέρει). Επιπροσθέτως, οι μαθητές επισκέφτηκαν τον παρακείμενο προσκυνηματικό ναό του Οσίου Ιωάννη όπου φωτογράφησαν:

- τα δύο μικρά μαρμάρια λιοντάρια στο δεσποτικό
- τις τοιχογραφίες με την μαρτυρική πορεία των προσφύγων από την Καππαδοκία έως την Εύβοια
- το μαστούνι της Μαρίας Σιάκα που θεραπεύτηκε θαυματουργικά από τον Όσιο Ιωάννη.

→ Στόχος: εμπλουτισμός του οπτικού υλικού.

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Γ΄ φάση

- 4^η και 5^η διδακτική ώρα
(Εργαστήριο Πληροφορικής)
 - Συγκεφαλαιωτικές δραστηριότητες [45΄ + 45΄]:
 - ✓ Οι μαθητές χωρίστηκαν σε δύο ομάδες των 7 ατόμων και εκτέλεσαν δραστηριότητες αξιοποιώντας:
 - τις πηγές και το εποπτικό υλικό που τους προβλήθηκε,
 - το φωτογραφικό υλικό που συγκέντρωσε από την επίσκεψή τους στο Μουσείο και τον προσκυνηματικό ναό του Οσίου Ιωάννη,
 - τις δραστηριότητες που προηγήθηκαν.

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Γ' φάση

- 4^η και 5^η διδακτική ώρα
(Εργαστήριο Πληροφορικής)
→ Συγκεφαλαιωτικές δραστηριότητες [45' + 45']:

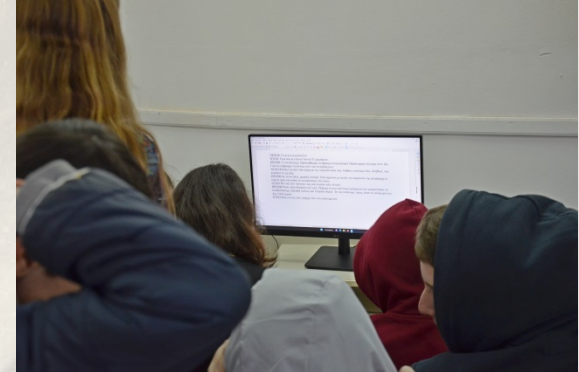
✓ Ομάδα Α': δημιουργία αφίσας με τίτλο «Η περιπέτεια των χριστιανών της Καππαδοκίας μέχρι τη γη της Εύβοιας» με χρήση του διαδικτυακού εργαλείου fotor (<https://www.fotor.com/>).

✓ Οι μαθητές ενθαρρύνθηκαν να αξιοποιήσουν το φωτογραφικό και άλλο υλικό που συνέλεξαν στις προηγούμενες δραστηριότητες καθώς και νέο υλικό από το διαδίκτυο.

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Γ' φάση

- 4^η και 5^η διδακτική ώρα
(Εργαστήριο Πληροφορικής)
 - Συγκεφαλαιωτικές δραστηριότητες [45' + 45']:
 - ✓ Ομάδα Β': Σύνταξη διαλόγου (παιχνίδι ρόλων): Λίγο μετά την ανταλλαγή, ένας νεοφερμένος προκοπιανός πρόσφυγας συνομιλεί με έναν ντόπιο Ευβοιώτη για τη μαρτυρική έξοδο του ελληνισμού από τη γη της Καππαδοκίας.
 - Οι μαθητές ενθαρρύνθηκαν να αξιοποιήσουν όσο περισσότερες πληροφορίες συνέλεξαν για τα γεγονότα της ανταλλαγής, τους πρόσφυγες, τα εκθέματα και τα άλλα κειμήλια που επεξεργάστηκαν.

Οι μαθητές εργάζονται στο εργαστήριο πληροφορικής γράφοντας τον φανταστικό διάλογο (Ιανουάριος 2023)

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Γ΄ φάση

Τελικά παραγόμενα: Φανταστικός διάλογος (παιχνίδι ρόλων)

ΠΡΟΣΦ: Γεια σου κυρ Κώστα!

ΝΤΟΠ: Γεια σου κι εσένα Γιάννη! Τι χαμπάρια;

ΠΡΟΣΦ: Τι να κάνουμε; Προσπαθούμε **να βρούμε στέγη ακόμα**. Προσεύχομαι συνεχώς στον Αη Γιάννη να βρούμε επιτέλους σπίτι για τα παιδιά μου.

ΝΤΟΠ: Ελπίζω να πάνε όλα καλά με την εγκατάσταση σας. Αλήθεια, γιατί ήρθατε ως εδώ έτσι απότομα;

ΠΡΟΣΦ: Ας τα να πάνε, μεγάλη ιστορία. Όλα άρχισαν **με αυτήν τη συμφωνία της ανταλλαγής** κι έπρεπε σώνει και καλά να τα αφήσουμε όλα πίσω.

ΝΤΟΠ: Πω πω! Δεν πιστεύω πως σας έκαναν κάτι τέτοιο!

ΠΡΟΣΦ: Ήταν πολύ δύσκολο για 'μας. **Πήραμε τα πιο πολύτιμα πράγματα που μπορούσαμε να κουβαλήσουμε, δηλαδή εικόνες και λείψανα Αγίων**. Το πιο πολύτιμο, όμως, ήταν το **σκήνωμα του Αη Γιάννη** μας!

ΝΤΟΠ: Πώς κι έτσι; Δεν υπήρχε κάτι πιο πολύτιμο απ' αυτά;

ΠΡΟΣΦ: Όχι, αυτά μας σώσανε και ζούμ' ακόμα.

ΝΤΟΠ: Τι λες; Και σας έχει μείνει κάνα φράγκο;

ΠΡΟΣΦ: Με τη βοήθεια του Θεού θα έχουμε όσα χρειαζόμαστε για να ζήσουμε, δε θα μας αφήσει έτσι.

ΝΤΟΠ: Και πώς ήρθατε εδώ κάνοντας τόσο δρόμο;

ΠΡΟΣΦ: **Ήρθαμε με το Παντελή**. Ευτυχώς **ήμασταν στην κατάσταση με τα ονόματα και πιάσαμε θέσεις!**

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Γ΄ φάση

Τελικά παραγόμενα: Φανταστικός διάλογος (παιχνίδι ρόλων)

ΝΤΟΠ: Πώς ήταν το ταξίδι σας; Κουραστικό, φαντάζομαι.

ΠΡΟΣΦ: Μακάρι να 'ταν μόνο κουραστικό. Ευτυχώς **χάρη στα θαύματα που έκανε ο Αη Γιάννης στο πλοίο** καταφέραμε να φτάσουμε ασφαλείς.

ΝΤΟΠ: Και μετά, όταν φτάσατε εδώ;

ΠΡΟΣΦ: Όταν ήρθαμε στην Ελλάδα, **μάς φώναζαν “Τούρκους”**.

ΝΤΟΠ: Γιατί; Μα δε μιλάτε ελληνικά;

ΠΡΟΣΦ: Όχι, **δε ξέραμε όταν ήρθαμε. Προτιμήσαμε να κρατήσουμε τη Θρησκεία μας παρά την γλώσσα που κάποιοι διάλεξαν και έγιναν μουσουλμάνοι. Μάθαμε με τον χρόνο τα ελληνικά.**

ΝΤΟΠ: Φαντάζομαι κι από υγεία δε θα 'σασταν καλά, με τόσες αρρώστιες.

ΠΡΟΣΦ: Ναι, και **γι' αυτό μας είχαν σε καραντίνα.**

ΝΤΟΠ: Με την εγκατάστασή σας τι έγινε;

ΠΡΟΣΦ: Ευτυχώς, **έδωσαν δύο αντίσκηνα στην κάθε οικογένεια.** Κάτι ήταν κι αυτό.

Βέβαια με την υγρασία του τόπου οι περισσότεροι έφυγαν, να πάνε κάπου καλύτερα. Εμείς προσπαθήσαμε να αντιμετωπίσουμε τις δυσκολίες. Τώρα ψάχνουμε σπίτι, αλλά δε μας φτάνει μόνο αυτό, **ψάχνουμε ακόμα για τους δικούς μας.**

ΝΤΟΠ: Εύχομαι να πάνε όλα καλά και να τους βρείτε. Αν θες βοήθεια με το σπίτι θα έρθω αύριο με εργαλεία, ξύλα και πέτρες για να φτιάξουμε μαζί μια γερή στέγη!

Περιγραφή διδακτικής πορείας και πεπραγμένων – Γ' φάση

- 6^η διδακτική ώρα
(Αίθουσα διδασκαλίας)
 - Παρουσίαση αποτελεσμάτων [45']:
 - ✓ Αναμενόταν οι μαθητές χωρισμένοι στις δύο ομάδες των προηγούμενων δύο ωρών να παρουσιάζουν τα αποτελέσματα των δραστηριοτήτων τους (δεν πραγματοποιήθηκε).
 - ✓ Στο τέλος οι μαθητές συμπλήρωσαν ατομικά φύλλα αυτοαξιολόγησης με θετικά ως επί το πλείστον σχόλια.

Αξιολόγηση του σχεδίου μαθήματος - αναστοχασμός

- Οι δράσεις της β' φάσης (συζήτηση με απογόνους προσφύγων) θα μπορούσαν να υλοποιηθούν και στην τάξη.
- Προκρίθηκε η αίθουσα διαλέξεων του Μουσείου → χρονική εγγύτητα με τις δραστηριότητες στον εκθεσιακό χώρο του Μουσείου.
- Ωστόσο, είναι πιθανό αυτό το δώρο να είναι πολύ γεμάτο από δραστηριότητες και αυτό μπορεί να κουράσει τους μαθητές.
- Πάντως, στα τελικά παραγόμενα (κυρίως στον φανταστικό διάλογο) οι μαθητές ανακάλεσαν στοιχεία κυρίως από τη συζήτησή τους με τους απογόνους των προσφύγων.
- Αυτή η διδακτική πρόταση προσεγγίζει το γενικό (Μικρασιατική Καταστροφή) μέσα από το ειδικό (περίπτωση Προκοπιέων προσφύγων, παρουσία και πορεία του ιερού σκηνώματος του Οσίου Ιωάννου του Ρώσου).
- Φαίνεται να παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς ως προς την υλοποίησή της (επίσκεψη στο ΜΜΠΠ και στον Ιερό Ναό του Οσίου Ιωάννη).
- Θα μπορούσε να υλοποιηθεί προσαρμοσμένη στις παραμέτρους της κάθε τάξης, του κάθε σχολείου και του κάθε τόπου (οικογενειακά κειμήλια προσφύγων, προσφυγικές κατοικίες, επίσκεψη σε σχετικές εκθέσεις κ.ά.).

Βιβλιογραφία - Δικτυογραφία

Γιασεμάκη Ελισάβετ, «Προκόπι, κλαίει η καρδιά μ' κι αναστενάζει». Διαθέσιμο στο: <https://mikrasiatis.gr/patrida-mou-einai-to-prokopi/>

Δαγδιλέλης, Β. & άλ. (2013). Επιμόρφωση εκπαιδευτικών για την αξιοποίηση και εφαρμογή των ΤΠΕ στη διδακτική πράξη. Επιμορφωτικό υλικό για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στα Κέντρα Στήριξης Επιμόρφωσης. Τεύχος 1: Γενικό Μέρος. Γ έκδοση, αναθεωρημένη και εμπλουτισμένη. Πάτρα: Υ.Π.Θ.Π.Α., Ι.Τ.Υ.Ε. «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ». Διεύθυνση Επιμόρφωσης και Κατάρτισης (ΔΕΚ). Διαθέσιμο στο http://npapadimitropoulos.files.wordpress.com/2012/10/ylikokse_geniko_meros_c_201304_2.pdf

Durbin, G., Morris, S. and Wilkinson, S. (1990). A Teacher's Guide to Learning from Objects. English Heritage.

Ευπραξιάδη, Λ. (1974). Προκόπι Καππαδοκίας. Πατρίδα μου (Ιστορία και Λαογραφία). Θεσσαλονίκη.

Ιερά Μητρόπολη Γαλλίας, «Ο Όσιος Ιωάννης ο Ρώσος - Ακούστε παιδιά!». Βίντεο για τον βίο του Οσίου Ιωάννου του Ρώσου από την. Διαθέσιμο στο <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=tS6YLP8uDP0&feature=youtu.be>

Καλέμη, Αλ. (2001). Ο Κηρέας της Εύβοιας. Ένας παράδεισος στη γειτονιά των Ελλήνων. Αθήνα: Εκδόσεις Κίνητρο Ε. Καλέμη.

Λούβη, Ευ. & Δ. Χρ. Ξιφαράς (2012). Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Γ' Γυμνασίου. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων & Ινστιτούτο Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Μικρά Ασία: Λάμψη – Καταστροφή – Ξεριζωμός – Δημιουργία»: περιοδική έκθεση του Μουσείου Μπενάκη και του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών με αφορμή τα 100 χρόνια από τη μικρασιατική καταστροφή. Πληροφορίες διαθέσιμες στο https://www.benaki.org/index.php?option=com_events&view=event&id=116124&lang=el

Φωτόδεντρο Μαθησιακά Αντικείμενα: «Το οδοιπορικό των προσφύγων μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή», διαθέσιμο στο <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9474>.

Χάρτης του Μικρασιατικού πολέμου και απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Κοσμά Πολίτη «Στου Χατζηφράγκου» από την 38η ενότητα «Ο μικρασιατικός πόλεμος (1919-1922)» του διδακτικού εγχειριδίου της Ιστορίας Γ' Γυμνασίου (Λιούβη, Ε., Ξιφαράς, Δ. Χρ. 2018. Γ' Γυμνασίου Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία. Πάτρα: ΙΤΥΕ Διόφαντος, σελ. 106-108) διαθέσιμα στο: http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/5204/Istoria_G-Gymnasiou_html-empl/index8_38.html

Χρυσοστόμου (Τριανταφύλλου) Επισκόπου, Μητροπολίτου Χαλκίδος (2014). Ο Όσιος Ιωάννης ο Ρώσος. Ο πολυάθλος και πρωταθλητής της υπομονής. Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Ελλάδος.

FOTOR: Διαδικτυακό εργαλείο για τη δημιουργία φωτοκολάζ, διαθέσιμο στον υπερσύνδεσμο: <https://www.fotor.com/>

Φωτογραφίες από τοιχογραφίες του Ι. Ναού του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου όπου απεικονίζονται θαύμα του Οσίου Ιωάννη. Διαθέσιμες στο [https://oir.gr/polymesa/#iLightbox\[gallery-rw-1\]/33](https://oir.gr/polymesa/#iLightbox[gallery-rw-1]/33)

& [https://oir.gr/polymesa/#iLightbox\[gallery-rw-1\]/43](https://oir.gr/polymesa/#iLightbox[gallery-rw-1]/43)

Φωτογραφίες από τη λιτανεία του σκηνώματος του Οσίου Ιωάννη την ημέρα της πανηγύρεώς του (27-5-2022). Διαθέσιμες στο [https://oir.gr/polymesa/#iLightbox\[gallery-rw-1\]/10](https://oir.gr/polymesa/#iLightbox[gallery-rw-1]/10)

Σας ευχαριστώ πολύ!